

- варіанти захисту торгових інтересів України у випадках дискримінації національних суб'єктів ЗЕД на ринках окремих держав.

Запропонована стратегія державного регулювання ЗЕД з гнучким щодо кон'юнктури світових ринків валютно-фінансовим механізмом сприятиме прагматичному проникненню України у світову економіку, зміцненню занадто відкритого національного виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національний банк України: Платіжний баланс України, модифікація 20-03-2000 // E-mail:webmaster@bank.gov.ua.
2. *Мертенс А.В.* Инвестиции: курс лекций по современной финансовой теории. — К.: Киевское инвестиционное агентство, 1997. — 416 с.

С. П. НАЛИВАЙЧЕНКО, канд. екон. наук

ДІАЛЕКТИКА СИНТЕЗУ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ І ЛІБЕРАЛІЗМУ В СТРУКТУРНІЙ ПЕРЕБУДОВІ ЕКОНОМІКИ ЧИЛІ

Недоліки держрегулювання чилійської моделі економіки

Чилі, невелика країна з населенням у 15 млн чоловік, останнім часом привертає пильну увагу багатьох політиків і економістів у Латинській Америці і за її межами [1]. Крім того, що тут існували різні форми правління — від Народного фронту і Ради робітників, солдатів і селян до військової диктатури, значний інтерес становлять і методи економічних перетворень у Чилі. Після ряду проб і невдач були знайдені оптимальні підходи до економічного розвитку. Заговорили навіть про «чилійське чудо».

З закінченням Другої світової війни в Чилі, як і в багатьох інших країнах регіону, відбулася структурна перебудова економіки. В основному на базі націоналізованої іноземної власності був створений великий державний сектор, експропрійовано частину латифундій, що дало змогу вирішити два головні завдання — зміцнити позиції країни у відносинах зі світовими індустріальними центрами і знизити соціальну напруженість. Процес демократизації виявився, зокрема, у тім, що в 50-ті роки сформувався

Єдиний профспілковий центр і була дозволена діяльність Комуністичної партії.

У наступні роки президент Е.Фрей (1964—1970 рр.), що представляв Християнсько-демократичну партію і проголосив «революцію в умовах волі», продовжив демократичні перетворення. Він почав процес «чилінізації» міді (головного експортного продукту країни) за допомогою поступового викупу державою акцій, провів ряд аграрних перетворень, що зм'якшили соціальну напруженість у селі. У зовнішніх відносинах він прагнув розширити й урізноманітнити коло партнерів, зокрема були відновлені дипломатичні відносини з Радянським Союзом.

Однак у цілому перевага все-таки віддавалася політичним аспектам, а не економічним проблемам, особливо довгострокового характеру. Іноземні компанії домоглися режиму найбільшого сприяння, але це не забезпечувало необхідних надходжень у скарбницю. Відтік коштів із країни перешкоджав процесу нагромадження, обмежував інвестиції у виробничу сферу. У результаті став збільшуватися зовнішній борг — з 0,5 млрд дол. у середині 50-х років до 2,5 млрд у 60-х роках і майже 3 млрд у 1970 р. Погіршувала становище і нераціональна податкова система, що давала змогу багатим національним і іноземним компаніям, а також приватним особам ухилятися від сплати податків. У цих умовах почала розкручуватися інфляційна спіраль, і до початку 70-х років Чилі вийшли на одне з перших місць у регіоні за темпами зростання цін [5, с.103].

Далеко не благополучною була ситуація й у соціальній сфері. Збережені латифундії, наявність великої кількості безземельних селян робили становище в аграрному секторі нестабільним. Унаслідок непослідовних дій уряду, низького рівня життя часто виникали страйки, деякі з них були загальними (до 1 млн учасників).

В атмосфері глибокого масового невдоволення наприкінці 1969 р. в країні був створений міжпартійний політичний блок Народна єдність (у нього входили соціалісти, соціал-демократи, комуністи, радикали, народні рухи), що виступив за відновлення міської економіки, прискорення аграрної реформи, проведення соціальних перетворень. Єдиний кандидат блоку С. Альєнде на виборах у вересні 1970 р. здобув перемогу і став президентом країни (30% отриманих голосів).

Бурхливе, «гаряче триріччя» сколихнуло всю країну, набуло резонансу в інших країнах Латинської Америки і третього світу. Були націоналізовані ключові галузі промисловості (мідна, нафтова, селітряна, металургійна й ін.), держава придбала акції 18 (з

26) приватних банків, був уведений контроль за основними статтями експорту й імпорту, розгорнулася аграрна реформа. У результаті виник великий державний сектор (до 70% ВВП), що змінив соціально-економічний вигляд Чилі [5, с.16].

Нова економічна політика вирішувала і соціальні проблеми. Були збільшені заробітна плата і пенсії, витрати держави на охорону здоров'я, житлове будівництво. Зі створенням нових робочих місць зменшилося безробіття (з 8 до 4%). На муніципальних виборах блок Народна єдність одержав понад 50% голосів.

Усе це викликало сильну тривогу опозиційних структур як усередині країни, так і за її межами. Колишні впливові землевласники, попередні власники промислових, інфраструктурних і фінансових підприємств володіли чималою економічною силою (великі валютні рахунки за кордоном, ділові зв'язки і т.д.), а отже, і можливостями протидії. Закордонні політики і підприємці були незадоволені зовнішньополітичним курсом уряду, його очевидним зближенням із соціалістичними країнами, що викликало в період «холодної війни» явне роздратування США (боялися появи «другої» Куби).

Однак і дії самого уряду не завжди виявлялися оптимальними [2]. Деякі реформаторські перетворення були явно передчасні, що, утім, частково виправдувалося накопиченими серйозними проблемами. Проте досвід Чилі цього періоду ще раз підтвердив, що радикальні перетворення можуть бути дуже небезпечними, якщо вони не підкріплені економічними можливостями. У цьому випадку розбуджені чекання, завищені вимоги набувають чималої руйнівної сили [3, с.53—54].

Блок Народна єдність здобув перемогу в період, коли країна перебувала у важкому економічному становищі. Почата в подібних умовах великомасштабна, а головне, поспішна націоналізація, що здійснювалася переважно на основі виплати компенсацій, викупу акцій у ряду приватних компаній, у поєднанні з величезними податковими пільгами і соціальними субсидіями при наявності великого внутрішнього і зовнішнього боргу, виявилася непосильним тягарем для фінансової системи країни. Щоб справитися із ситуацією, що створилася, у дію був пущений друкарський верстат. А наслідки надмірної грошової емісії добре відомі: для Чилі вони обернулися інфляцією на рівні 500—600% у рік, скороченням інвестиційної діяльності, зниженням довіри до влади. Товарне виробництво — основа економічної і фінансової стійкості — було поставлено під погрозу. Країна виявилася вразливою для внутрішнього і зовнішнього тиску. США — головний

торговий партнер — увели економічну блокаду, що значно ускладнило становище у зв'язку з великою залежністю Чилі від зовнішніх чинників розвитку [4].

У такій ситуації в 1973 р. у Чилі відбувся військовий переворот. Режим генерала А. Піночета теж робив ставку на швидкі рішення, на «шокову терапію», що йому рекомендували фахівці монетаристської чиказької школи, експерти Гарвардського університету, державні чиновники США. Крім твердого придушення «внутрішнього ворога» (розгін лівих партій, заборона страйків, масові арешти і т.д.), став проводитися курс на денационалізацію державної власності, почався швидкий «переділ» державного бюджету, різко скорочувалися витрати на соціальну сферу.

Однак усупереч чеканням замість підйому відбувся спад виробництва, особливо в промисловості. Загальний рівень інвестицій — головний стимул розвитку економіки — знизився до рівня 50—60-х років. Ні тут, ні в Уругваї, ні пізніше в Аргентині подібні «кавалерійські методи» не тільки не виявилися ефективними, але призвели до наслідків, що характерні для повоєнного часу [6].

Лише наприкінці 70-х років влада змогла знизити інфляцію до 25—30% у рік. Домогтися цього вдалося, головним чином, із зовнішньою допомогою: індустріальні центри, що пропагували ліберально-відкриту модель розвитку, розглядали Чилі як зразок для інших країн третього світу. Однак загальний стан економіки був нестабільним, швидко зростав обсяг спекулятивних операцій на шкоду реальному виробництву. Бюджетний дефіцит залишався значним, чому сприяли зниження внутрішнього платоспроможного попиту і виплати великих сум, що продовжувалися, колишнім власникам націоналізованої власності. Став «розмиватися» накопичений у країні науково-технологічний і інтелектуальний потенціал, швидко зростало безробіття, збільшувався внутрішній борг.

Збільшилася і зовнішня заборгованість, однією з причин чого була лібералізація імпорту при нерозвиненому ще експорті. Перегляд МВФ і МБРР термінів зовнішнього боргу, що досяг до кінця 80-х років 4/5 ВВП, не звільняв Чилі від регулярних виплат у рахунок заборгованості — їхня сума становила 1 млрд дол. щорічно. Дефіцит торгового і платіжного балансів покривався кредитами, що насамперед надходили зі США, які підтримували «авангард» нової перебудови в регіоні [5].

Разом з тим дана модель розвитку явно ігнорувала соціальну сферу, а отже, не забезпечувала основ для реальної стабільності.

Швидко зростало безробіття (понад 30%). На цьому тлі небезпечно збільшувалася концентрація власності в руках деяких власників, рівень життя більшості населення наближався до межі убогості, що загрожувало соціальним вибухом. У такій ситуації виникла об'єктивна потреба зміни економічного курсу. Це обумовлювалося і світовим економічним спадом початку 80-х років, що негативно вплинуло на чилійське господарство. Падіння ВВП становило 14%, виникла важка банківська криза, збанкрутували багато приватизованих підприємств. В умовах, що створилися, ініціатори нової моделі змушені були частину приватизованих активів знову повернути державі.

Коли аналізуються причини невдач першого періоду діяльності військового режиму, увага насамперед звертається на механізм проведеної ним приватизації. Прискорені темпи, занижені ціни, часом узагалі безкоштовна передача новим приватним господарям коштовної державної власності, необґрунтовані довгострокові і навіть середньострокові прогнози — основні риси цього процесу.

Правляча хунта робила ставку на впливові економічні сили, зокрема ті, котрі допомагали їй прийти до влади. Їм продавалися не тільки виробничі компанії, а й банки. Такий порядок дозволяв здобувати приватизовані компанії нерідко за 10—20% їхньої вартості. У результаті подібних угод держава одержувала дуже небагато реальних грошей. Створені промислово-банківські конгломерати знаходили вигідні для себе способи сплати податків.

Приватизація, що проходила на початковому етапі за монетаристськими рецептами (генерал Піночет запросив радикальних економістів зі США) і довела до глибокого майнового розшарування, викликала глибоке невдоволення в суспільстві. Щоб не підсилити серед широких мас ностальгію за колишніми часами і зберегти військовий режим, був проголошений курс на «народний капіталізм». У приватизації стали брати участь працівники приватизованих підприємств, рядові громадяни. Були складені галузеві плани роздержавлення, продаж акцій розтягувався на кілька років, і основна їхня маса спрямовувалася в канали біржової торгівлі. Утруднювалося створення нових банків, посилювалося банківське законодавство [5].

Розвиток економіки в 1974—1980 рр. відбувався більш ніж скромними темпами — 1—2% (у 1976 р. спад становив 13%). Постійно збільшувалися зовнішній борг і, відповідно, платежі на його обслуговування. Через лібералізацію імпорту зростали його

обсяги (в основному за рахунок закордонного кредитування), що приводило до дефіциту торгового балансу.

У 80-х роках економічна політика стала змінюватися, дедалі більше враховувалися потреби країни. Головною метою стало вже не тільки скорочення інфляції, що так заважала новим інвесторам і міжнародним кредиторам. Тепер інвестиційно-холдинговим групам не дозволялося мати у своїх портфелях великі пакети акцій банків і взагалі зосереджувати в одних руках велику власність. Була встановлена суворіша дисципліна оподаткування, що дало змогу трохи підвищити норму нагромадження. На ціни товарів першої необхідності і побутових послуг установлювався державний контроль. Остання обставина, незважаючи на всі промахи економічної політики, зіграла значну позитивну роль у живучості військового режиму.

У 1990 р. у результаті антидиктаторських настроїв і відповідно до конституції влада перейшла з рук генерала Піночета до цивільного уряду на чолі з П. Ейльвіном. Відразу були відновлені дипломатичні відносини з СРСР. Почалися демократичні перетворення в соціально-політичному й економічному житті. Було підтверджене різноманіття форм власності (державна, приватна, змішана, кооперативна, общинна й ін.), продовжений курс на створення й удосконалювання системи «народного» чи «трудового» капіталізму [2].

Наприкінці 1993 р. відбулися другі після відходу від влади А. Піночета демократичні вибори, і президентом країни став Е. Фрей — син популярного в 60-х роках президента-реформатора Е. Фрея.

Перехід до демократії в Чилі супроводжувався не ослабленням економічної політики, а її перебудовою, причому навіть з деякою жорсткістю. Так, був підвищений рівень прямого оподаткування і посилений його прогресивний характер, хоча в середньому податкові платежі становлять лише 15% доходів (у середньому по Латинській Америці — 30—35%). Деяке збільшення податкових надходжень дало змогу змінити структуру держбюджету убік соціальних статей. Тим самим зміцнювалися підвалини демократичного ладу, що було особливо важливо в умовах величезного соціального розшарування і зубожіння населення. Мирний перехід від військового правління до цивільного дав можливість забезпечити в 90-х роках вищі темпи розвитку, ніж у середньому по Латинській Америці, зростання внутрішніх нагромаджень і банківських депозитів (35% ВВП), збалансований бюджет.

Часто висловлюється думка, що сучасна чилійська економіка — одна із самих відкритих у світі, що це зразок повної підприємницької волі, яка привела зрештою до національної перемоги [4]. Однак це не зовсім так. Насамперед державне регулювання зберігалося і при військовому режимі, і при наступних демократичних правліннях, «чистого» лібералізму не було ні тоді, ні тепер. Саме та обставина, що в роки військового режиму держава здійснювала контроль над економікою і запобігла господарському хаосу, дала змогу зрештою генералу Піночету, виходячи з результатів національного референдуму 1989 р., передати владу цивільному урядові. Зроблено це було на підставі конституції, прийнятої військовою владою в 1980 р. За неї висловилося тоді 67% виборців, і вона продовжує діяти і донині.

Військовий режим у Чилі, що проіснував 17 років, було б, мабуть, неправильно розглядати тільки як примітивно-каральний. Він був неоднаковим на різних етапах. Якщо спочатку, особливо в перший рік, він був явно репресивним, що, до речі, улаштовувало правих радикалів усередині країни і за її межами, то надалі становище стало змінюватися. Військова влада, зміцнивши свої позиції, почала все частіше звертатися до позитивного закордонного досвіду, насамперед досвіду національного примирення в Іспанії. У 1978 р. був прийнятий Закон про амністію, відповідно до якого звільнялися від відповідальності всі особи, що брали участь в антиурядових діях протягом 1973—1978 рр.

У сфері зовнішньої торгівлі також не було повної відкритості. Хоча перешкоди нетарифного характеру були усунуті, а розміри мита значно знижені, вони продовжували використовуватися. Більш того, до кінця 80-х років розмір мита збільшився з 10 до 15% [8].

Державне втручання підсилювалося й у кредитно-банківській справі. Намагаючись запобігти можливим банкрутствам, військовий уряд почав контролювати фінансове становище основних банків і в разі потреби підтримувало їх.

Переглядалася й аграрна політика з урахуванням великої ролі сільського господарства в національній економіці, а соціальна напруженість там досягла критичної межі. Держава почала допомагати фермерським господарствам, особливо виробникам таких основних продуктів, як пшениця, олійні культури і цукровий буряк. Для підтримки дрібних виробників у селі, як, утім, і в місті, зберігалося пільгове кредитування.

Неоднозначно вирішувалася і така здавна складна для Чилі проблема, як участь закордонного капіталу в економіці. На осно-

ві закону 1974 р., що в головних рисах продовжує діяти і донині, на іноземних інвесторів поширювався приблизно той самий правовий режим, що і на національних підприємців. Їм також гарантувалася протягом 10 років незмінність податково-митних правил. Однак спеціальна ліцензія була потрібна для їхньої участі в ряді стратегічних галузей (видобуток і переробка нафти, каботажне плавання та ін.).

Визначені перешкоди зводилися для капіталовкладень у кредитно-банківську систему, для чого було необхідно одержати дозвіл не тільки Центробанку, а й уряду. Ряд обмежень для іноземного інвестування поширювався на радіо, телебачення і систему комунікацій.

Що стосується сільського господарства, то іноземцям заборонялось купувати землю і здобувати власність у прикордонних і прибережних районах (за відносною довжиною берегової лінії Чилі посідає одне з перших місць у світі) [3].

Нарешті, перепони існували стосовно повернення капіталів. Якщо закордонний інвестор одержував дозвіл Комітету з іноземних капіталовкладень, він не міг здійснити репатріацію капіталу раніше ніж через три роки. Лише в період цивільного правління цей термін у 1993 р. був скорочений до одного року.

Здавна в центрі політико-економічного життя Чилі був держсектор, державна участь у господарській і соціальній сферах. Ставлення до державного сектора, державної участі в господарській і соціальній сферах було не однаковим на різних етапах розвитку, нерідко прямо протилежним. Така поляризація пояснюється значною мірою тим, що при оцінюванні діяльності державних підприємств тут, як, утім, і в інших країнах регіону, у розрахунок бралися не стільки економічні критерії, скільки політичні. Це перешкоджало визначенню справжньої соціально-економічної значущості тієї чи іншої державної компанії чи навіть галузі, а також, що не менш важливо, віддалених наслідків.

Результати посилення координуючої ролі держави в Чилі

Тепер критерії стають іншими, близькими до зважених, ураховуються і національні традиції, і здатність державних підприємств працювати в ринковому режимі, і їхня соціальна віддача. Остання обставина особлива важлива, тому що приватний сектор не хоче чи не може (принаймні регулярно) робити соціальні послуги. Тому, наприклад, «КОДЕЛКО» — найбільша державна компанія країни з видобутку міді — залишається, хоча і з деякими модифікаціями, у

руках держави зі стратегічних, економічних (забезпечує високий прибуток) і соціальних міркувань. Не дивно, що в 1997 р. були проведені спільні акції протесту профспілок і працівників державних компаній «ЕНАП» (нафта) і «ЕНАМІ» (руди) проти наміру уряду провести часткову приватизацію. Їхня позиція пояснюється тим, що компанії приносять скарбниці великі доходи (понад 1,5 млрд дол. на рік) і це дає змогу фінансувати соціальні проекти.

Нині державне регулювання стає дедалі цілеспрямованішим. Координуюча роль держави підсилилася в кредитно-фінансовій сфері щодо страхових компаній і пенсійних фондів, в галузі охорони здоров'я.

У Чилі домоглися чималих успіхів. У результаті високих темпів зростання (6—8%) ВВП країни оцінюється сьогодні у 73 млрд дол., він збільшився вдвічі за останні десять років. Завдяки створенню нових робочих місць знизився рівень безробіття — близько 7% серед міського населення в 1997 р. (40% на початку 80-х років, 10% — у 1990 р.). Якщо в середині 80-х років половина чилійського населення жила в бідності, то нині ця цифра становить вже 25%. Інфляція з 1994 р. стала визначатися однозначною цифрою [3, с.269—271].

Рецептура перетворень у Чилі нетрадиційна для регіону. Одна з головних їх складових — наступність курсу. Чилійські демократи не пішли на «руйнування дощенту» попереднього економічного фундаменту, вони використовували його корисні складові, які виправдали себе. Була зроблена спроба знайти «дружній союз» між приватним і державним секторами. Якщо в 60-х роках на приватне підприємництво припадало 30% ВВП, то на початку 90-х років — уже 70%. Подібне співвідношення викликає схвалення прихильників змішаної економіки, а їх у країні більшість, і нейтралізує дії лівих і правих радикалів.

Чилі, за даними на 1995 р., належить до групи країн Латинської Америки, де державний сектор є прибутковим (Мексика, Панама, Парагвай і Домініканська Республіка) [6]. Важливу роль у процесі нагромадження відіграла пенсійна реформа, проведена на початку 80-х років. Було створено ряд приватних пенсійних фондів (ними охоплено 4,8 млн осіб), що зосередили значні суми нагромаджень трудового населення. Ці акумульовані кошти мали і продовжують мати велике значення для динамізації виробництва з огляду на те, що пенсійні фонди розпоряджаються активами в сумі 32 млрд дол.

Пенсійні фонди формуються за «добровільно-примусовим» принципом вилучення визначеної частки доходів трудящих у рахунок майбутньої пенсії. Обов'язкова частина внесків становить

15% заробітної плати. Після досягнення визначеного віку працівник одержує своєрідну довічну ренту чи невеликий капітал разом з рентою, причому після його смерті накопичені кошти надходять у власність спадкоємців.

Інвестиційна діяльність пенсійних фондів поширюється практично на всі сфери національної економіки. Успіх її виявився настільки значним, що окремі її елементи стали застосовувати в Перу, Еквадорі й Аргентині [6].

Не володіючи великим ринковим потенціалом, Чилі прагне сформувати нові національні пріоритети. Головні серед них — стати новим фінансовим центром у регіоні (нині обсяг світових фінансових угод зростає набагато швидше ніж торговий оборот) і транзитним торговим шляхом. У Чилі планується створення системи міжokeанських наскрізних «коридорів», щось на зразок Панамського каналу, тільки як сухопутні магістралі, мають зв'язати два океани — Атлантичний і Тихий. Тим самим країни Південної Америки, насамперед Аргентина, Бразилія і Болівія, одержать вихід на Тихий і Атлантичний океани.

У рамках активної зовнішньоекономічної стратегії Чилі розширює експортний сектор. До кінця сторіччя ця країна розраховувала збільшити частку експортної торгівлі у ВВП до 40% проти 10—12% на початку 70-х років ХХ ст. Причому мова йде про продаж не стільки сировини, скільки готової продукції, а в ній планувалося підвищити питому вагу товарів з високим вмістом доданої вартості. У 1992 р. вперше обсяг товарів обробної промисловості (40% вартості експорту) перевищив обсяг вивезеної міді — головного експортного товару [3].

На розвиток економіки Чилі, безсумнівно, певний вплив справляє зовнішньоекономічна політика США — головного торгового технологічного центру. Домігшись у цьому плані успіхів, США, з одного боку, зменшують допомогу цій країні, а з іншого — намагаються зберегти її тип розвитку — постачальника коштовної сировини і низькотехнологічної готової продукції, що так чи інакше відповідає потребам розвитку північного гіганта [7].

Зміцнівши, Чилі прагне до такого розвитку, що забезпечував би свободу вибору курсу. У різнобічних зовнішньоекономічних зв'язках (торгові відносини більш ніж з 140 країнами) перевага все-таки віддається Латинській Америці. У 90-х роках її увагу став привертати блок МЕРКОСУР, сформований у 1991 р. Аргентиною, Бразилією, Парагваєм і Уругваєм. Після двох років важких переговорів (великий опір чинили чилійські експортери аграрної продукції, що побоювались конкуренції з боку Аргентини й

Уругваю) у середині 1996 р. була підписана угода про приєднання Чилі до МЕРКОСУР як асоційованого члена. Економічна діяльність цього об'єднаного ринку розширюється дуже швидко: після підписання «Договору Асунсьйон» у 1991 р. його товарообіг виріс більш ніж у 15 разів [5].

Республіка Чилі, будучи тихоокеанською країною, цілком закономірно зацікавлена в співробітництві з азіатськими країнами, що досягли високих темпів зростання. Бажаючи налагодити з ними тісніші відносини, вона в 1994 р. стала членом міжурядового Азіатсько-Тихоокеанського економічного союзу (АТЕС); до речі, восени 1997 р. у нього ввійшли Перу, Росія і В'єтнам. В АТЕС (21 країна) входять США, Канада і Мексика, з якими Чилі має двосторонні угоди, необхідні для вступу в НАФТА. Намагаючись дотримуватись самостійного зовнішньополітичного напрямку, Чилі, як і ряд інших країн регіону, засудила дискримінаційний Закон Хелмса—Бертон, прийнятий у США навесні 1996 р. Його санкції спрямовані проти тих, хто має намір здійснювати інвестиційну діяльність на Кубі. На VI Ібероамериканській конференції на найвищому рівні, що відбувалась наприкінці 1996 р. у чилійському місті Вінья-дель-Мар (21 країна Латинської Америки, Іспанія і Португалія), була одностайно (не часте явище в регіоні) засуджена антикубинська акція США [8].

Досвід Чилі й інших країн Латинської Америки переконливо свідчить, що в сучасній складній інформаційно-технологічній економіці вирішальну роль відіграють уже не стільки природні ресурси (їх можна даремно розтратити) і території (їх можна екологічно умертвити), скільки якість керування, інтелектуальний і професійний рівень макро- і мікроструктур влади, компетентність рішень, здатність передбачати і регулювати процеси, що відбуваються. У Чилі в 90-х роках на ключові посади в країні прийшли люди нового типу — з університетськими дипломами, автори аналітичних праць, керівники і функціонери, здатні розробляти програми і вибирати проекти, що відповідають національним інтересам.

Освіта — це той важіль, що допоможе зробити країну сильною, кажуть у Чилі, хоча в даний час витрати на освіту в розрахунку на душу населення в 7 разів нижче ніж, наприклад, у Сінгапурі. Ця проблема перебуває в центрі уваги демократичних урядів, причому в основу концепції освіти покладені такі принципи, як рівні можливості одержання і підвищення якості навчання. Характерно, що президент П. Ейлвін, коли прийшов до влади, відразу обнародував Загальний закон про освіту, а через три роки — закон про державне фінансування цієї сфери.

Навіть військовий режим, прагнучи створити «велику країну», надавав чималого значення освіті як найважливішій умові зміцнення національного потенціалу. У 80-х роках кількість студентів збільшилася вдвічі, причому в значній мірі завдяки закону від 1981 р., що передбачає урядову підтримку державних і приватних вищих навчальних закладів.

Дедалі більше поширюється думка, що інвестиції в освіту — найрентабельніші і найперспективніші, саме вони можуть забезпечити економічний і соціальний прогрес країни, підвищення якості життя населення. До середини 90-х років кількість грамотних у країні досягла 95%, а у вищих навчальних закладах навчалося 20% чилійської молоді у віці від 18 до 24 років.

Щорічний приріст витрат на освіту перевищує 10%. Влада приділяє велику увагу розширенню бібліотечного обслуговування, розвитку інформатики, збільшенню випуску підручників і інших форм підвищення рівня шкільної освіти. Державні субсидії одержують і приватні навчальні заклади. Передбачено спеціальні дотації для студентів з родин з низькими доходами. З метою скорочення безробіття створена програма технічного навчання і перенавчання. Ведеться підготовка шкільних і вузівських викладачів, фахівців, науковців, причому не тільки в країні, а й за кордоном. Для стажування в іноземних університетах і інших навчальних центрах виділяються спеціальні суми у валюті.

Однак було б передчасним вважати, що найважча частина шляху реформ уже пройдена; підсумки останніх років не дають поки для цього підстав. Відбувається загальне зниження темпів зростання (8,2% у 1995 р., 7,2 — у 1996 р. і 6,5% — у 1997 р.), хоча вони і вище ніж у середньому по Латинській Америці (5,3% у 1997 р.). Якщо в 1995 р. приріст ВВП у Чилі був найвищим у регіоні, то в 1997 р. її уже випереджали Аргентина, Мексика, Перу і Домініканська Республіка [6].

Незважаючи на визначені зміни товарної структури експорту, його сировинний характер в основному зберігається — мідь залишається головним експортним товаром (36%), значну частку складають деревина і різні види аграрно-промислової сировини. Через ослаблення економічної діяльності в індустріальних центрах у 1997—1998 рр. знижується попит на промислову сировину, падають світові ціни на нього. Водночас безупинно зростає імпорт (з 18 до 22 млрд дол. за 1995—1997 рр.). Прагнення Чилі стати одним зі світових фінансових центрів в умовах гострої конкуренції на світових фінансових

ринках поки привело до значного дефіциту за статтею «фінансові послуги» — 1,5—2 млрд дол. У результаті позитивне сальдо платіжного балансу за поточними операціями в 1995 р. перемінилося дефіцитом, причому дуже великим — 2,9 млрд дол. у 1996 р. і 3,2 млрд — у 1997 р. Виниклі дефіцити компенсувалися припливом іноземних капіталів, головним чином, зі США, Іспанії і Канади [4].

Дуже вплинула на чилійську економіку азіатська валютно-фінансова криза, що вибухнула в 1997 р. На країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону припадає третина чилійського зовнішньоторговельного обороту, і зниження платоспроможного попиту на азіатському ринку, загострення конкурентної боротьби зумовлюють ослаблення зовнішньоекономічного сектора Чилі.

Чилі як і раніше викликає досить високу довіру на міжнародному інвестиційному ринку. Приплив прямих капіталовкладень протягом останніх трьох років був найбільш значним за 90-ті роки, хоча тенденція і нестабільна (970 млн дол. у 1995 р., 3 млрд — у 1996 р. і 2,5 млрд — у 1997 р.). Більші розміри в 1997 р. були тільки в Бразилії (14,5 млрд), Мексиці (12 млрд) і Венесуелі (3,8 млрд дол.) [5]. Прямі капіталовкладення становлять основну частку закордонних надходжень, однак збільшуються і портфельні, короткострокові інвестиції, зв'язані з чималими ризиками, непередбаченим поведінням і нерідко зворотним рухом коштів. Стали зростати зовнішня заборгованість і, відповідно, можливість зовнішнього тиску. Якщо в 1995 р. розмір зовнішнього боргу (21,7 млрд дол.) не змінився в порівнянні з попереднім роком, то в 1996 р. він досяг 23 млрд дол., а в 1997 р. — 26,9 млрд дол. Це неминуче призводить до зміни структури видаткової частини бюджету: збільшуються асигнування на обслуговування зовнішнього боргу і, природно, скорочуються витрати на соціальні потреби [6, с.83—84].

Соціальні проблеми були найуразливішою ланкою ліберальної моделі в її первісному вигляді. Те, що відповідні перетворення не були передбачені військовим режимом, стало однією з головних причин надзвичайної гостроти кризи 1982—1983 рр. І хоча надалі становище стало поліпшуватися, ситуація залишається серйозною. Зберігаються убогість і різка майнова нерівність, безробіття — особливо на селі. Політика уряду і Центробанку спрямована на стримування зростання заробітної плати (побоювання інфляції), а це знижує купівельну спроможність. Відомо, що соціально небезпечна не стільки бідність, скільки надмірне соціальне розшарування, концентрація багатства в ру-

ках меншості. У Чилі деякі аналітики, у тому числі й у владних структурах, думають, що варто обмежити доходи цієї меншості, оскільки зростання національного доходу в цілому й у розрахунку на душу населення ще не веде до поліпшення його розподілу, який вважається одним з найнесправедливіших у Латинській Америці [6, с.82—83].

Соціальна напруженість виявляється в страйковому русі, часом великомасштабному, у якому беруть участь працівники багатьох галузей, у тому числі охорони здоров'я, освіти, вугільної промисловості. Тому соціальні питання є пріоритетними в офіційній політиці 90-х років, хоча і не завжди реалізовані.

За чверть століття реформування в Чилі використовувалися різні методи, що дає змогу сьогодні обґрунтованіше оцінити плідотворність поєднання двох головних концепцій розвитку — протекціонізму і лібералізму. Такий синтез сприяє досягненню вищих темпів економічного розвитку, ніж в інших країнах регіону. Разом з тим досвід Чилі свідчить, що структурна перебудова економіки не є одномоментним процесом. У складному і швидко мінливому світі таке відновлення, вочевидь, має бути постійним, і відповідати змінам, що відбуваються у світовій економіці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гевара Че Э.* Экономические воззрения: (Сб. избр. ст. и выступлений): Сокр. пер. с исп. / Сост., науч. ред. и авт. предисл. М.А. Манасов. — М.: Экономика, 1990. — 256 с.
2. *Дадаян В.С.* Макроэкономические модели. — М.: Наука, 1983. — 215 с.
3. *Долан Дж. Э.* Макроэкономика. — СПб., 1994. — 448 с.
4. Теория и методология планирования в развивающихся странах / Под ред. Г. Смирнова. — М.: Институт Африки АН СССР, 1978. — 368 с.
5. *Коломойцев В.Е.* Чиказька економічна школа або чи потрібні Україні небезпечні експерименти над народом? — Луганськ: Вид-во Східноукраїнського держ. ун-ту, 1998. — 127 с.
6. *Романова З.* Из мирового опыта реформ // Экономист. — 1998. — №5. — С.81—84.
7. *Мельвиль А.Ю.* США — сдвиг вправо? — М., 1986. — 232 с.
8. *Немова Л.А.* Переосмысление экономической роли государства // США: ЭПИ. — 1995. — №9. — С.96—108.